

frankért) és végrendeletében Dr. Askew-nak († 1772) hagyta azt, a híres Bibliotheca Askevina tudós birtokosának, ki bebarangolta széles Európát és Magyarországon is utazott. Ennek gyűjteményét halála után, 13 évvel, 1785-ben elárverezték és a kódexet J. Matthews, a Marquis of Lansdowne könyvtárnoka vette meg, ismét 15 guineáért. A marquis exlibrise a könyv hátsó fedelére van beragasztva. 1805-ben bekövetkezett halála után kéziratgyűjteményét a British Museum vásárolta meg, és így került Mátyás király könyve a britt nemzet könyvtárába. *Habent sua fata libelli!*

IMRE GYULAI PLÉBÁNOS KÓDEXE.

DR. KARÁCSONYI JÁNOSTÓL.

A múlt év május havában Kudelka Gellért, akkoriban a szegedi ferenczrendi kolostor könyvtárnoka, most Szécsényben a szerzetes kezdők (novicziusok) mestere, arról értesítette Bunyitay Vincze váradi kanonok urat, hogy a szeged-alsóvárosi kolostor könyvtárában egy 1454-ben irt s Imre gyulai plébános és egyúttal váradi kanonok megrendelésére készült kódexre bukkant. Közölte egyszersmind levelében a kódex rövid, de velős leírását is.

Bunyitay Vincze kanonok úr szíves értesítése révén én is tudomást szereztem a kódex léteztéről, s mindjárt elhatároztam, hogy abból egyes részleteket Békés vármegye most nyomtatás alatt levő történetében fényképi másolatban közölni fogok, de közbejött akadályok, elfoglaltságom s egyéb okok miatt csak f. é. január havában kereshettem föl a szegedi kolostor vendégszerető falait s vehettem kezembe az egyetlen könyvet, mely a régi, török uralom előtti Békés területén használt könyvek közül mégis hirmondóul fönmaradt.

Még ugyaneznap lefényképeztettem a kódexből Bognár Márk tartományi őr szíves engedélyével és Urbán Juvenál készséges közreműködésével a 6-ik levelen álló kezdőbetűt és a 250b. levelen olvasható kolofont. Azután pedig hozzáfogtam a kódex külsejének és belsejének megvizsgálásához. Észleleteimet a következőkben foglalom össze.

A kódex jelenleg 250 számozatlan, 25 cm. magas és 19 cm. széles papírelvéből áll. Eredetileg nagyobb volt, de a múlt szá-

zadban az új bekötés alkalmával széleinek egy részét levágták s ez alkalommal a 31-ik levelen levő legnagyobb s legdiszesebb kezdőbetű czifrázatainak egy része megsemmisült. A leveleket Kudelka nemrégiben nagyjából megszámoztá.

A kötés hátuljára ez van nyomtatva: »*Vita Sanctorum. V(enerabilis) Con(ventus) Sze(gediensis) ord(inis) Min(orum) 1769.* A kötés táblájának belsején pedig ezen exlibris áll: *Insertus Bibliothecae V. Conventus Szegediensis O. M. reform. N(umero) 1763.*¹

Ebből tehát csak annyit tudunk meg, hogy a kódex már 1769 óta, vagy talán még régebben a szegedi ferenczrendű kolostoré. Szerencsére a kódex keletkezésére teljes felvilágosítást nyújt a másoló a következő három kolofonban:

»*Explicit lectionale super festa sanctorum anno incarnationis domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, in profesto exaltationis sancte crucis, hora fere tertia,*² *scribi et effici procuratus per honorabilem magistrum Emericum plebanum de Gyula et canonicum ecclesie Varadiensis anno domini suprascripto.*« (222. levél.)

»*Explicit commune sanctorum per me infelicem Paulum de Jeneu, anno ut supra, die vero quinto Kalendarum Octobrium, indictione Romanorum secunda, ff. pro littera dominicali existente.*« (247. levél.)

»*Laudemus Deum trinum semper et unum. Jam finis est totius, premium posco potius. Scriptus per Paulum de Jeneu ex procuratione honorabilis viri magistri Emerici, plebani de Gyula et canonici ecclesie Waradiensis.*« (250. levél.)

Világos ebből, hogy a kódexet 1454 szeptember havában Jenei Pál nevű másoló írta Imre gyulai plébános és egyúttal váradi kanonok rendelkezésére. Világos az is, hogy a kódex a papi zsolozsmás könyv (breviarium) két utolsó részét a »*proprium sanctorum*«-ot (a kódexben: *lectionale sanctorum*) és a »*commune sanctorum*«-ot tartalmazza. Ez utóbbihoz csatlakoznak még, miként ma is, az »*In dedicatione ecclesie*« (templomfölvátásra) rendelt napi zsolozsma szent leczkéi.

Ha a tartalmat még tovább vizsgáljuk, kitűnik, hogy a kódex

¹ Az évszám kézírással pótolva.

² 1454 szeptember 13.

nem ferenczrendi szerzetesek számára készült, mert assisi Szent-Ferencz napja semmi különös kitüntetésben nem részesül, még csak nagyobb és festett kezdőbetű sem áll a leczkék elején. Egész esetleges dolog tehát, hogy ma a kódex ferenczrendiek birtokában van. Ellenben azon körülmény, hogy Szent-László ünnepének rubrikája az egész kódexben legnagyobb betűkkel van írva és festett kezdőbetűvel van ékesítve, összevetve a másoló abbeli értesítésével, hogy e kódex a váradi egyházmegyéhez tartozó gyulai plébános és váradi kanonok megrendelésére készült, kétségtelenné teszi, hogy váradi egyházmegyei zsolozsmás könyvvel van dolgunk.

Ha már most a kódex első részéből kiírjuk az ünnepek feliratait vagyis rubrikáit, akkor megkapjuk a váradi egyházmegye középkori kalendáriumát, vagyis azon szenteknek sorozatát, melyeknek tiszteletére az 1454-ik évben a váradi egyházmegyében külön zsolozsmát mondtak. Az itt következő sorozatra megjegyezzük, hogy azért kezdődik Szent-András (november 30) zsolozsmájával, mert az egyházi év advent első vasárnapjával kezdődik s ennélfogva Szent-András napja elég sűrűn már az új egyházi évbe esik. A dőlt betűkkel szedett szentekről ma még csak megemlékezést (commemoratiót) sem veszünk a váradi egyházmegyében.

- Folio 1. (Rubrika nélkül.) Vigilia s. Andree.
- » 2. In die sancti Andree.
 - » 5b. De sancta Barbara virgine.
 - » 6b. De sancto Nicolao episcopo.
 - » 11b. In octava s. Andree.
 - » 12b. De conceptione beate virginis.
 - » 13. De sancta Lucia virgine.
 - » 14b. In vigilia Thome apostoli.
 - » 15b. In die sancto (*így*).
 - » 22. (Rubrika nélkül) De sancto Silvestro.
 - » 23b. Pauli primi heremite.
 - » 24. Mauri confessoris.
 - » 24b. Anthoni (*így*) confessoris.
 - » 24b. Marii, Marte, Audifax.
 - » 25b. Fabiani et Sebastiani martirum.
 - » 27b. De sancta Agnete virgine.
 - » 30. De sancto Vincencio martire.
 - » 31. De conversione sancti Pauli.
 - » 33. Secundo Agnetis virginis.
 - » 34. *Brigide virginis.*

- Folio 34. Purificatio beate Marie virginis.
- » 37. De sancto Blasio episcopo.
 - » 38. De sancta Agatha virgine.
 - » 40. De sancta Dorothea virgine.
 - » 41. *De sanctis Vedasto et Amando.*
 - » 42. De sancta Scolastica virgine.
 - » 43. De sancto Valentino martire.
 - » 44. *Juliane virginis et martiris.*
 - » 44b. In festo kadetha (*így!*) sancti Petri.
 - » 46. De sancto Mathia apostolo.
 - » 47b. De sancto Gregorio papa.
 - » 49b. De sancto Benedicto abbate.
 - » 50b. Annuntiatio Marie virginis.
 - » 53. De sancto Ambrosio episcopo et doctore. (Ezt most decemberben tartjuk.)
 - » 53b. In festo Adalberti martiris.
 - » 55b. De sancto Gregorio (*így*; de már az életrajz ekkép kezdődik: »Georgius tribunus.«)
 - » 57b. De sancto Marco ewangelista.
 - » 58b. De sancto Vitale martire.
 - » 59. Philipi et Jacobi apostolorum.
 - » 60. De inventione sancte crucis.
 - » 60. Johannis ante portam Latinam.
 - » 61. Urbani pape.
 - » 61b. *De sancta Petronella.*
 - » 62. De sancto Barnaba apostolo.
 - » 63b. De sancto Marco et Marcellino.
 - » 64. *De X milibus militum.*
 - » 64b. Vigilia sancti Johannis Baptiste.
 - » 65. In die sancto.
 - » 67. Johannis et Pauli martirum.
 - » 67b. De sancto Ladislao (nagyobb és diszesebb betűkkel).
 - » 69. (Rubrika nélkül) Vigilia sanctorum Petri et Pauli.
 - » 70. In die sancto.
 - » 71b. In commemoratione sancti Pauli apostoli.
 - » 72b. Octava Johannis Baptiste.
 - » 73. In vigilia visitationis Marie.
 - » 73b. In die sancto.
 - » 78. (Rubrica nélkül) Octava apostolorum Petri et Pauli.«
 - » 79. Septem fratrum.
 - » 79. *De sancto Benedicto.* (A Translatio s. Benedicti értendő.)
 - » 79b. De sancta Margaretha.
 - » 80b. In divisione apostolorum.
 - » 81. Benedicti et Andree martirum.
 - » 82. De sancto Alexio in eodem die.
 - » 84b. De Praxede virgine.

- Folio 85. De sancta Maria Magdalena.
- » 89. De sancto Jacobo apostolo.
- » 91b. De sancta Anna, matre Theoty (*így*, értsd: Θεοτοκοῦ.)
- » 93b. Felici (*így*), Simplicii, Faustini martirum.
- » 94. *Septem dormientium.*
- » 94b. De sancto Pantaleone.
- » 95. Sanctorum Abdon et Sennen.
- » 95b. In festo s. Petri a vinculis.
- » 96b. Inventio corporis s. Stephani
- » 98. B. M. Virginis ad Nives.
- » 99. Transfigurationis.
- » 101. De sanctis Felicissimo et Sixto martiribus.
- » 102. De s. Donato episcopo et martire.
- » 102b. De s. Ciriaco sociorumque (*így*) eius.
- » 103. In vigilia s. Laurentii.
- » 103b. In die sancto.
- » 104. De sancto Tiburtio.
- » 104b. De sancta Clara virgine.
- » 105. De sancto Ipolito martire.
- » 105b. In vigilia asumpcionis (*így*) Marie.
- » 106. In die sancto.
- » 110. Octava s. Laurenti (*így*)
- » 112b. De sancto Stephano rege.
- » 118. Octava assumpcionis beate Marie virginis.
- » 119. De s. Bartholomeo apostolo.
- » 122b. Octava s. Stephani.
- » 123. De s. Augustino episcopo et doctore.
- » 124. Decollatio Johannis Baptiste.
- » 126. Felicis et Adacti martirum.
- » 126b. De sancto Egidio abbate.
- » 130b. *Eurici confessoris.*
- » 131. (Rubrika nélkül.) Nativitas beate Marie.
- » 135. In festo exaltationis s. crucis.
- » 137b. Octava nativitatis Marie.
- » 138b. *De s. Lamperto martire.*
- » 139. De s. Matheo apostolo et ewangelista.
- » 142b. De s. Mauricii (*így*) sociis eius.
- » 144. De s. Gerardo pontifice et martire.
- » 147. De s. Cipriano et Justina.
- » 148. Cozme et Damiani martirum.
- » 149. De sancto Vencezlao martire.
- » 150b. De sancto Michaele archangelo.
- » 154b. De sancto Jeronimo doctore.
- » 156. De sancto Francisco.
- » 156b. Sanctorum Marcelli et Sociorum eius.
- » 159. *Cerboni (így) confessoris.*

- » 161. Calixti pape.
- » 161b. *De s. Gallo confessore.*
- » 163b. De sancto Luca ewangelista.
- » 165. De XI milibus virginum.
- » 167. De sancto Demetrio martire.
- » 168. In vigilia apostolorum Simonis et Jude.
- » 168. In die sancto.
- » 172. In vigilia omnium sanctorum.
- » 172. In die sancto.
- » 173b. *Eodem die Eustacii et sociorum eius.* (Ma szeptember 20-án tartjuk.)
- » 179b. De sancto Emerico duce.
- » 182b. *Translatio s. Adalberti episcopi.*
- » 189. Octava omnium sanctorum.
- » 190. Sequitur de sancto Martino episcopo.
- » 193b. Martini episcopi et martiris.
- » 195. *Die sancto Briccio episcopo.*
- » 196. *De sancto Othmaro martire.*
- » 198. *Aniani confessoris.*
- » 199b. Octava sancti Martini episcopo.
- » 202. De sancta Elizabeth.
- » 205b. De sancta Cecilia virgine.
- » 209. De sancto Clemente papa.
- » 211b. De sancto Grisgono (*igy!*) martire.
- » 212—221. De sancta Katherina virgine.

Ezután a 223. levelen kezdődik a *Commune sanctorum* rész s végződik a 246. levelen a már idézett kolofonnal. A 247-ik levelen az *In dedicatione templi* zsolozsma kezdődik s a 250. levelen ismét kolofonnal ér véget.

Többé-kevésbé diszes, festett kezdőbetűk találhatók a következő leveleken: 2., 15b., 31b., 34., 47b., 67b., 73b., 75b., 88., 91b., 98b., 103., 106., 108., 150b., 165., 212.

Mint történetíró, első sorban az érdekelt, vajjon van-e a kódexben valami adat, mely a magyar történetre, különösen pedig a régiebb századokra fényt vethetne. E végből átkutattam a magyar, vagy magyar vonatkozású szentek leczkéit. Ekként aztán megtaláltam Szent-István ünnepénél (112. l.) a magyaros Hartvik-féle bővített legendát, csakhogy itt az előszó és a szentté avattatásról szóló rész egészen hiányzik. Az előszó elmaradásának jelentőségét kiemeltem a Századok 1894. évf. 7. lapján. Szent-Imre ünnepére (179. levél) az ő rég ismert s utoljára Mátyás Flóriántól kiadott¹

¹ Historiae Hungaricae Fontes Domestici, I. k. 129—143. ll.

életiratát osztották föl leczkékre. Ezentúl tehát nem mondható, hogy ez életirat csupa külföldi (mondseei, tegernseei) kódexekben maradt fenn.¹ Szent-Gellért napján az eddig úgynevezett corsendonki kis legenda olvasható szintén leczkékre fölosztva. Kétségtelenné válik ez által az, a mit már előbb is hangoztattam, hogy e kis legenda nem más, mint a papi zsolozsma számára készített, rövid életirat. Szent-Adalbert napján a leczkék csupán általában emlékeznek meg az ő áldásos működéséről; Canapar Jánostól írt életrajza e kódexben a november 6-ára eső »Translatio s. Adalberti« ünnepen (182. levél) olvasható.

Legjobban csalatkoztam, (mert persze legnagyobb reménységgel is voltam,) a Szent-Lászlóról szóló leczkék olvasásánál. Váradí egyházmegyei lectionaleban Szent-Lászlóra, a védőszentre, vártam legtöbb adatot. Találtam is sok dicsőítő szólamot, de ismeretlen történeti adatot csak egyet s ez sem országos fontosságú. Szent-László egyik csodatételéről szól ez s ekként hangzik: »*Post hec autem anno domini millesimo CC. quinto Kalendas Junii, ipso die penthecostes,² canonicis orantibus et prime hore officium celebrantibus, quedam mulier, cui manus et brachia pectori suo inexeciabiliter³ connexa fuerant, ad sepulcrum beati Ladislai accedens sanata est.*« (69. levél.) Ez az egyetlen, Szent-László közbenjárására művelt csoda, melynek éve, napja s órája meg van határozva, s annyit kétségtelenné tesz, hogy Szent-László ismert, napjainkig fönmaradt legendáján kívül volt még másik, még pedig részletesebb is. Elég kár, hogy éppen ez vészett el.

Érdekelt még azon kérdés is, vajjon Jenei Pál scriptor milyen régi kódexből másolt? A Sarlós-Boldogasszony ünnepén (július 2-án) olvasott leczkék megfeleltek erre. Ezekben azt is elmondja a leczkék összeállítója, hogy először: *Beatissimus in Christo pater et dominus noster dominus Urbanus papa VI. ss. Romane et universalis ecclesie summus pontifex, indubitatus successor beati principis apostolorum, verus et unicus vicarius Jesu Christi* akarta e napot az egész keresztény világon ünneppé tenni s el is készíttette már e végből egyik bibornoka által a szent zso-

¹ U. o. VI. l.

² 1200-ban a pünkösöd valóban május 28-ra esett.

³ A lapszélén kijavítva: inestimabiliter.

lozsmát, de ő meghalván, *sanctissimus dominus noster Bonifacius IX.* rendelte azt el. Világos ebből, hogy Jenei Pál oly kódexből másolt, mely az 1389—1404-ik években készült.

A megrendelő Imre gyulai plébános nem egészen ismeretlen személy történetíróink előtt. Már Pesty Frigyes említi azon 1458 december 14-én kelt levelet, mely őt gyulai plébánosnak mondja.¹ Az ő közlése nyomán Bunyitay Vincze is fölveszi a gyulai plébánosok sorába.² Az érintett oklevelet a váradi káptalan állítja ki, s benne Imréről nemcsak azt írja, hogy: *plebanus de Gyula*, hanem azt is: *socius et concanonicus noster*.³ Így tehát ez oklevél adata pompásan egyezik Jenei Pál tudósításával. Mikor a kódexet megrendelte, akkor már legalább tíz éve birta Imre tisztelendő (honorabilis) úr a gyulai plébániát s a hatalmas, főúri Maróti családnak kedves embere volt. Maróti László volt mácsói bán 1445-ben őt küldte a váradi, aradi és csanádi káptalanokhoz, hogy ott az ő és fiai nevében tiltakozzék nőtestvére, Maróti Anna, ekkor Csáki Ferencz bihari főispán neje ellen, aki magát fíusítottnak állította s e révén a Maróti-javak felét erővel el akarta foglalni.⁴ Megjegyezzük még, hogy Imre plébánosnak volt miből megadnia a másolótól annyira kívánt jutalmat, mert hisz éppen az ő plébánoskodása alatt, 1451-ben ajándékozták meg Maróti János és Maróti László özvegyei a gyulai egyházat az 1900 frtért vett Apáti faluval.⁵

A régi, gazdag alföldi egyházak és plébániák könyvei közül talán csak ez egy került el az enyészetel, s azért méltónak tartottam arra, hogy róla legalább e gyarló leírásban megemlékezzem.

¹ Századok, 1870. évf. 476. l.

² Váradi püspökség története, III. k. 461. l.

³ Országos levéltár, Dipl. 29,763.

⁴ U. ott. Dipl. 13,860. 13,861. 13,864.

⁵ Haan és Zsilinszky, Békésmegyei Oklevéltár, II. k. 61—62. ll. Apáti ma Kigyóshoz csatolt pusztá Gyulától nyugatra. 1451-ik évi vételára mai értékben legalább 30,900 frtnak felel meg.